

دانشگاه شاهرود

دانشکده هنر

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

تصویرسازی

عنوان پایان نامه: تبیین ویژگی های تصویری بهشت و جهنم در معراج نامه شاهرخی

استاد راهنما: خشایار قاضی زاده

عنوان پروژه عملی: تصویر سازی داستان های معراج نامه

استاد راهنما: مرتضی اسدی

استاد مشاور: سید نظام الدین امامی فر

نام دانشجو

محبوبه زارع مهرجردی

شهریور ۱۳۸۸

دانشکده هنر دانشگاه شاهد

چکیده پایان‌نامه

این چکیده به منظور چاپ در نشریات دانشگاه تهیه شده است

عنوان پایان‌نامه: تبیین ویژگی‌های تصویری بهشت و جهنم در معراج‌نامه شاهرخی

استاد راهنما: خشایار قاضی زاده

استاد مشاور: سید نظام الدین امامی فر

نام دانشجو: محبوبه زارع مهرجردی

شماره دانشجویی: ۸۵۷۴۹۶۰۰۸

رشته: تصویرسازی

در این پایان‌نامه شناسایی زمینه‌ی هنر تصویری ایران در منابع موجود و خصوصاً پیشینه نگارگری ایران مورد اهمیت قرار گرفت. معراج‌نامه شاهرخی یکی از منابع ارزشمند تصویری و مذهبی در دینی دوره تیموری، دارای ویژگی‌هایی منحصر به فرد از لحاظ طراحی، ترکیب بندی، رنگ آمیزی و القاء مفاهیم براساس متن می‌باشد. توجه به مضامین بهشت و جهنم به عنوان بخشی از معراج‌نامه و شناسایی تصویری آن و ساختار بصری و ارتباط آن با موضوع تصویرسازی شده محور این پژوهش قرار گرفت. تحقیق براساس روش توصیفی - تحلیلی انجام شده است. در این پژوهش اطلاعات بدست آمده از طریق مراجعه به کتابخانه‌ها و موزه‌ها و سایت‌های هنری و کتاب‌های مرتبط و کپی از تصاویر بجای مانده، بدست آمده است. مواد خام این تحقیق که با مشاهده تصاویر و متن خوانی بدست آمده است. به روش کیفی تجزیه و تحلیل شده است. در نگاره‌های بهشت و جهنم نسخه خطی معراج‌نامه، به ارتباط معنی دار بین ساختار ترکیب بندی و رنگ‌ها و نمادهای استفاده شده، با روایت مذهبی آن توجه شده است.

نظر استاد راهنما: برای چاپ در نشریات مربوط به دانشگاه مناسب است.

تاریخ

امضاء

تقدیم به:

روان پاک سید المرسلین و خاتم النبیین ، محمد مصطفی (ص)

سپاسگذاری

از پدر و مادرم به پاس محبت بی دریغشان
و همسرم به پاس همراهی ها و دلگرمی هایش
تشکر و قدردانی می نمایم.

کلید واژه

عناصر بصری:

Visual basic

بهشت:

Heaven

جهنم :

Hell

تصویرسازی:

Illustration

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	فصل یک: معراج از دیدگاه قرآن و احادیث
۷	۱-۱- مقدمه
۸	۱-۲- زمان و مکان معراج
۹	۱-۳- مرکب پیامبر (ص)
۱۰	۱-۴- تحقق معراج برای بعضی پیامبران قبل اسلام
۱۱	۱-۵- معراج از دیدگاه قرآن
۱۵	۱-۶- منظور از سدره المنتهی و شرح عظمت آن
۱۶	۱-۷- هدف از معراج
۱۸	۱-۸- معراج از دیدگاه روایات
۱۹	۱-۹- سیر پیامبر در آسمان های هفتگانه
۱۹	۱-۹-۱- آوردن سه پیاله از شیر، شراب و آب
۲۰	۱-۹-۲- پیامبر در آستانه آسمان دنیا و خیر مقدم گفتن فرشته اسماعیل
۲۱	۱-۹-۳- ملاقات با حضرت آدم (ص) در آسمان اول
۲۲	۱-۹-۴- ملاقات با فرشته ای عجیب و دعای او
۲۲	۱-۹-۵- منظره هایی از کیفر گنهکاران
۲۳	۱-۹-۶- ملاقات با فرشتگان خاشع و عابد
۲۴	۱-۹-۷- پیامبر (ص) در آسمان چهارم و ملاقات با ادریس (ع)
۲۵	۱-۹-۸- پیامبر (ص) در آسمان ششم و ملاقات با موسی (ع)
۲۵	۱-۹-۹- پیامبر (ص) در آسمان هفتم و ملاقات با ابراهیم (ع)

- ۲۶ ۱۰-۹-۱- دیدار از دریا‌های نور و ظلمت و حجاب‌های گوناگون
- ۲۶ ۱۱-۹-۱- دیدار از فرشته‌ای به شکل خروس
- ۲۷ ۱۲-۹-۱- پیامبر^(ص) در بیت المعمور در آسمان هفتم
- ۲۸ ۱۳-۹-۱- پیامبر^(ص) در بهشت و توصیف نعمت‌های آن
- ۲۹ ۱۴-۹-۱- روا شدن عطایای درخواستی پیامبر^(ص) از خدا
- ۲۹ ۱۵-۹-۱- اذان و نماز شکوهمند جماعت در آسمان هفتم
- ۳۰ ۱۰-۱- بهشت
- ۳۲ ۱-۱۰-۱- نام‌های بهشت در قرآن
- ۳۳ ۲-۱۰-۱- نمونه‌هایی قرآنی در توصیف بهشتیان
- ۳۵ ۳-۱۰-۱- نمادهای بهشت در قرآن
- ۳۶ ۱۱-۱-۱- جهنم
- ۳۷ ۱-۱۱-۱- نام‌های جهنم در قرآن
- ۳۷ ۲-۱۱-۱- نمونه‌هایی قرآنی در توصیف جهنمیان
- ۳۸ ۳-۱۱-۱- نمادهای جهنم در قرآن
- فصل دو: مکتب هرات از دیدگاه هنر و تاریخ**
- ۴۰ ۱-۲- مقدمه
- ۴۱ ۲-۲- تیموریان و مذهب
- ۴۳ ۳-۲- تیمور: بنیانگذار سلسله تیموری
- ۴۶ ۴-۲- مکتب شیراز و "اسکندر سلطان"
- ۵۰ ۵-۲- هرات در دوره شاهرخ

فصل سوم: تحلیل تصاویر بهشت و جهنم

- ۶۰ ۳-۱- مقدمه
- ۶۰ ۳-۲- تصویر ۱: اولین بهشت
- ۶۴ ۳-۳- تصویر ۲: ملاقات حضرت محمد^(ص) با حضرت آدم^(ع)
- ۶۸ ۳-۴- تصویر ۳: دیدار حضرت محمد^(ص) از خروس سفید
- ۷۱ ۳-۵- تصویر ۴: فرشته نیمه آتش - نیمه برف
- ۷۵ ۳-۶- تصویر ۵: خوش آمدگویی فرشتگان میزبان به حضرت محمد^(ص)
- ۷۹ ۳-۷- تصویر ۶: از جنس نور
- ۸۲ ۳-۸- تصویر ۷: ابراهیم^(ع)
- ۸۷ ۳-۹- تصویر ۸: مسلمانان راستین، مسلمانان دروغین
- ۹۱ ۳-۱۰- تصویر ۹: بر کرانه های دریای سیاه
- ۹۵ ۳-۱۱- تصویر ۱۰: در مقابل فرشته ای با هفتاد سر
- ۹۹ ۳-۱۲- تصویر ۱۱: در پای درختی با شاخه های زمرد
- ۱۰۲ ۳-۱۳- تصویر ۱۲: سه پیاله از نور
- ۱۰۵ ۳-۱۴- تصویر ۱۳: ظاهر شدن فرشته جبرئیل در اندازه واقعی خود
- ۱۰۸ ۳-۱۵- تصویر ۱۴: به سجده رفتن حضرت محمد^(ص) در عبادت پروردگار
- ۱۱۱ ۳-۱۶- تصویر ۱۵: نمازهای پنج گانه یومیه
- ۱۱۴ ۳-۱۷- تصویر ۱۶: هفتاد هزار پرده
- ۱۱۹ ۳-۱۸- تصویر ۱۷: هفتصد هزار خیمه
- ۱۲۴ ۳-۱۹- تصویر ۱۸: به سوی باغ های بهشت
- ۱۲۸ ۳-۲۰- تصویر ۱۹: ورود به بهشت
- ۱۳۲ ۳-۲۱- تصویر ۲۰: حوریان بهشتی

- ۱۳۶ ۳-۲۲ تصویر ۲۱: رسیدن به قصری عظیم
- ۱۳۹ ۳-۲۳ تصویر ۲۲: درگاه دوزخ
- ۱۴۲ ۳-۲۴ تصویر ۲۳: درخت زقوم
- ۱۴۶ ۳-۲۵ تصویر ۲۴: عذاب غیبت کنندگان
- ۱۴۹ ۳-۲۶ تصویر ۲۵: زنان سبک رفتار
- ۱۵۲ ۳-۲۷ تصویر ۲۶: عذاب غاصبان سهم یتیمان
- ۱۵۵ ۳-۲۸ تصویر ۲۷: شکنجه تنگ چشمی (خسیسی) در نپرداختن زکات
- ۱۵۹ ۳-۲۹ تصویر ۲۸: مجازات شهادت دهندگان دروغ
- ۱۶۲ ۳-۳۰ تصویر ۲۹: کیفر سرپیچی از دستورات خداوند
- ۱۶۶ ۳-۳۱ تصویر ۳۰: عذابی مختص متکبران

نتیجه گیری

جدول

فهرست تصاویر

منابع و مأخذ

چکیده لاتین

مقدمه

نگارگری ایرانی ریشه در اعماق تاریخ، تمدن و فرهنگ ایرانی دارد. روح زیبایی شناسی و ذوق هنری انسان ایرانی همواره خواستار صورت‌های هنری و خلق تصاویر بوده است، تا پیرامون خویش را بیاراید و تعبیری شایسته از نوع زیست خود در عالم را بیان کند. نگارگری ایرانی در شکوفاترین دوره‌های خود، هنری در خدمت دین و مذهب و در جهت بیان اندیشه‌های مذهبی و دینی بوده است و در طی سده‌های متمادی با تکیه بر غنای تحسین برانگیز فرم و معنا توانسته است حامل پیام‌های والای روحانی برای مخاطبان باشد.

هنرمندان مسلمان همواره کوشیده‌اند، پیام پروردگار و اولیائش را بالطف‌ترین و دل‌پذیرترین شکل ممکن در قالب آمیزه‌ای از طرح و نقش به بیننده ابلاغ کند. از این گذشته آنان که آفرینندگان زیبایی‌اند، مبلغان و مروجان کلام حق نیز می‌باشند. بدین ترتیب هنرمندان

مسلمان در دوره‌های مختلف تاریخی، برای مصور کردن کتبی اهتمام ورزیده‌اند که در آنها اوصاف انسان‌های والایی چون اولیای دین از خلال روایت، بازگو شده است.

یکی از وقایع مهم تاریخ اسلام، حادثه معراج پیامبر است که جایگاه ویژه‌ای در نگارگری ما دارد. از جمله نسخی که به این حادثه پرداخته، کتاب معراج نامه شاهرخی است که در سال ۱۳۹۵ ه. ق برای دومین پادشاه تیموری، شاهرخ، تهیه و تنظیم شده که این پژوهش به بررسی نگاره‌های بهشت و جهنم آن می‌پردازد. رساله حاضر در سه فصل تنظیم شده است، در فصل اول از منظر دین به معراج پرداخته شده است و سعی شده است تا آنچه در قرآن و احادیث راجع به معراج آمده است، به طور خلاصه آورده شود تا سبب درک بهتر کتاب معراج نامه گردد. در فصل دوم به تاریخ و فضایی سیاسی و مذهبی که معراج نامه در آن خلق گردیده اشاره شده است. در مرحله بعد سی نگاره بهشت و جهنم از مجموع شصت و یک نگاره معراج نامه به شیوه انتخابی، برگزیده و در فصل سوم به بررسی و تحلیل ویژگی‌های تصویری و تطبیق روایت داستان با تصویر نگاره‌ها، پرداخته شد.

کلیات تحقیق

نوع تحقیق: بنیادی

تعریف مساله و بیان سوالهای اصلی تحقیق:

شناسایی زمینه‌های هنر تصویری ایران در منابع موجود و خصوصاً پیشینه نگارگری اسلامی ایران گامی مهم در جهت ایجاد فضای هنری متناسب با فرهنگ اسلامی در عصر حاضر است. لذا معراج نامه شاهرخی به عنوان یکی از منابع ارزشمند تصویری در دوره تیموری، دارای ویژگی‌هایی منحصر به فرد از لحاظ طراحی، ترکیب بندی، رنگ آمیزی و القاء مفاهیم براساس متن می‌باشد.

الف- چه تفاوتی و شباهتی میان تصویرسازی صحنه‌های بهشت و جهنم وجود دارد؟ چه ویژگی

گی‌هایی در صحنه‌های بهشت و جهنم وجود دارد که این دو فضا را از هم جدا می‌کند؟

ب- ساختمان ترکیب بندی این آثار و زاویه دید هنرمند در تصویرسازی این آثار چگونه

بوده است؟

ج- آیا نمادهای خاص بهشت و جهنم در تصاویر وجود دارد و تقسیم بندی فضا چگونه انجام

شده است؟

پیشینه و ضرورت انجام تحقیق

شایسته فر، مهناز، عناصر هنر شیعه در نگارگری و کتیبه نگاری تیموریان و صفویان، تهران،

موسسه مطالعات هنر اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۴.

در کتاب ابتدا به معرفی معراج در دین اسلام و بررسی و جایگاه معراج نامه شاهرخی

درنگارگری می‌پردازد، سپس به ترجمه و تحلیل تصاویر کتاب می‌پردازد.

گری، بازل، سیرتاریخ نقاشی ایران، ترجمه محمدایرانمنش، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۸.

این کتاب در مورد مکتب‌هایی مختلف نقاشی ایران می‌پردازد و به نکات برجسته و

ویژگی‌های آن مکتب‌ها اشاره می‌کند.

عکاشه، ثروت، نگارگری اسلامی، ابوالقاسم تهامی، تهران، چاپ اول، حوزه هنری، ۱۳۸۰.

نویسنده ضمن بررسی مکتب‌های هنری مختلف در دوره‌های تاریخی کارهای برجسته هر

دوره را معرفی و در حد وسع کتاب به تحلیل آن می‌پردازد. نویسنده در بخشی از کتاب به

نگارگری دینی و ریشه‌های تحریم تصویر در اسلام می‌پردازد.

ضرورت: شناخت پیشینه تصویری ایران و مکتب‌های مختلف هنری خصوصاً در زمینه

تصویری به عنوان یکی از عوامل مهم جهت ارتقاء این هنر در عصر حاضر است، لذا بر هر

هنرمند و محقق لازم است، تا با نگاهی عمیق به این آثار بپردازد. معراج نامه شاهرخی نیز به دلیل ویژگی‌های مهم ساختاری از اسناد مهم نگارگری و تصویر سازی ایران به شمار می‌رود.

فرضیه‌ها :

الف- در صحنه‌های مربوط به بهشت عناصر تزئینی و نیز ترکیب بندی عمودی و افقی در ایجاد حالت آرام و ساکن بیشتر دیده می‌شود و در صحنه‌های مربوط به جهنم ترکیب بندی ساختار پویاتری دارد.

ب- هنرمند در تصاویر معراج نامه علی‌رغم ایجاز در ترکیب بندی و طراحی پیکره‌ها و ایستایی حالات هنرمند با برش و تقطیع و ایجاد کنتراست در رنگ تحرک و التهاب لازم مناسب با مضامین بوجود آورده است.

ج- از جمله مهم‌ترین نمادها، استفاده از نمادهای رنگی در القای فضای متفاوت بهشت و جهنم هستند.

هدف‌ها (اصلی - فرعی):

اصلی: شناخت روش کار تصویر سازان قدیم در نسبت با مضامین دینی.

فرعی: کشف نکات مهم ترکیب بندی، رنگ آمیزی، چگونگی پرداختن به مضامین و طراحی در آثار پیشینیان جهت استفاده امروز.

نتایج اصلی تحقیق حاضر، چه کاربردهایی خواهد داشت؟

تدوین کردن ویژگی‌های تصویری با یک مضمون خاص می‌تواند کلیدهایی را در اختیار پژوهشگران و هنرمندان عرصه نگارگری و تصویرسازی و نقاشی قرار دهد. تا از طریق آن علاوه بر ایجاد تالیفات بسیاری در این زمینه علل شکل گیری این آثار نیز صورت گیرد.

ویژگی جدید بودن و نوآوری طرح چیست؟

توجه به مضامین بهشت و جهنم به عنوان بخشی از معراج نامه و شناسایی تصویری آن و ساختار بصری و ارتباط آن با موضوع تصویر سازی شده می تواند درعین اینکه منبع تدوین شده تازه ای در این زمینه به شمار رود. منبع تصویری مهمی نیز برای تصویرگران خصوصاً کسانی که در زمینه موضوعات دینی کار می کنند باشد.

روش انجام تحقیق: توصیفی - تحلیلی.

روش گردآوری اطلاعات و ابزار آن: کتابخانه ای. مشاهده و مطالعه.

معرفی جامعه آماری: نگاره های مربوط به بهشت و جهنم در معراج نامه.

روش نمونه گیری: انتخابی. تعداد نمونه: ۳۰ نگاره.

روش تجزیه و تحلیل اطلاعات: کیفی.

فصل اول:

معراج

از دیدگاه قرآن و احادیث

معراج یکی از گنجینه‌های تاریخ اسلام است که علاوه بر این که نشانگر مقام بسیار با عظمت پیامبر اسلام^(ص) است، خود مجموعه و فرهنگی عمیق و وسیع و بسیار آموزنده است که متأسفانه با این که باید در متن امور عقیدتی، فرهنگی و تربیتی قرار گیرد، در انزوا قرار گرفته است.

حدیث معراج و ماجرای سفر آسمانی پیامبر اسلام^(ص) به آسمان‌ها و دیدنی‌ها و شنیدنی‌های او در این سفر ملکوتی، به قدری پر محتوا و جالب است که می‌توان گفت یکی از بخش‌های مهم زندگی درخشان پیامبر^(ص) است، که اگر چه مدتش کوتاه بوده، ولی یک جهان معانی و برنامه‌های عظیم تربیتی و فرهنگی را در خود جای داده است؛ آیینه جهان‌نمایی است که علاوه بر نشان دادن امور آشکار، نشانگر اسرار و نهانی‌ها است و در برگزیده نکات بسیار ظریف و درس‌های بسیار لطیف می‌باشد که دانستن آن‌ها، و قرار گرفتن در خط و سیر معراج، برای پیمودن مراحل تکامل، برای هر فرد مسلمان، از ضروریات به نظر می‌رسد و فکر و قلب او را در افق بیکران و ژرف و تازه ای قرار می‌دهد، و بر معلومات و روحیه انسان می‌افزاید، و انسان با درک و دریافت آن در فراسوی مرزهای مادی، به پرواز در می‌آید و نکات آموزنده‌ای را می‌آموزد.

اصل معراج (سفر آسمانی پیامبر اسلام^(ص)) از امور قطعی اسلام است و احادیث آن در کتب شیعه و اهل تسنن به حد تواتر (بسیار که موجب علم است) رسیده است تا حدی که انکار آن در ردیف انکار عقاید ضروری است و موجب خروج از مرز ایمان حقیقی و تشیع راستین خواهد شد. ولی در مورد چگونگی آن، اختلافاتی وجود دارد که بخشی از این اختلافات ظاهری به نظر می‌رسد، و قابل توجیه است.

۲-۱- زمان و مکان معراج

معراج پیامبر^(ص) به تصریح آیه اول "سوره اسرا" و آیات آغاز "سوره نجم" از مکه شروع شد و پایان آن در "سدره المنتهی" در کنار بهشت خلد، که آخرین نقطه جهان هستی است ختم گردید و سپس پیامبر^(ص) از آنجا به سوی مکه یا به سوی بیت المقدس بازگشت.

معراج پیامبر اسلام^(ص) از دو قسمت تشکیل شده است:

۱- از مکه به بیت المقدس

۲- از بیت المقدس به آسمانها و ملأ اعلا

در اینکه عروج پیامبر^(ص) از کجای مکه، شروع شد اختلاف است؛ بعضی گفته‌اند از خانه خدیجه^(علیها السلام)، بعضی روایت کرده‌اند از خانه ام‌هانی خواهر حضرت علی^(علیهما السلام)، و بعضی نیز گویند که از شعب ابی طالب در کنار کعبه (دامنه و پشت کوه ابوقیس)، و به گفته بعضی دیگر که به ظاهر آیه یک "سوره اسراء" تطبیق می‌کند، آن حضرت از خود مسجد الحرام کنار کعبه به معراج رفت.^۱

نیز در اینکه چه زمانی این سفر آسمانی انجام شد، در روایات به اختلاف نقل شده است مطابق بعضی از روایات این سفر در سال دوم یا سوم بعثت بود و در بعضی روایات آمده که معراج در شب شنبه ۱۷ ماه رمضان بعد از نماز مغرب و عشاء، شش ماه قبل از هجرت بوده و طبق روایت دیگر در شب ۲۱ ماه رمضان رخ داد. و یا در شب ۲۶ ماه رجب و یا در یکی از شب‌های ماه ربیع الأول سال دهم بعثت به وقوع پیوست.

دو سیره نویسنده بزرگ اسلام "ابن اسحاق" و "ابن هشام" می‌گویند این حادثه در سال دهم رخ داده است و مورخ بزرگ "بیهقی" به وقوع این امر در سال دوازدهم معتقد است؛ و به عقیده

۱- مطابق بعضی از روایات، پیامبر^(ص) در این هنگام در ابطح [سیل راه پشت شعب ابی طالب به جانب بیابان منی] بود، علی^(ع) در طرف راستش، جعفر طیار در طرف چپش و حضرت حمزه در روبرویش قرار داشتند که جبرئیل براق را آورد. (نور الثقلین، ج ۳، ص ۱۰۰ و ۱۰۱).

بعضی، همه این اقوال درست است زیرا معراج پیامبر^(ص) به صورت مکرر رخ داده است.

به هر حال معروف این است که آن معراج عظیم و استثنایی یک بار بوده، و در سال دهم یا یازدهم بعثت، در شب ۱۷ ماه رمضان، از مکه به بیت المقدس و از آنجا به آسمانها، همراه جبرئیل، با مرکب براق رخ داده است.^۲

۳-۱- مرکب پیامبر^(ص)

مطابق بعضی از روایات، پیامبر^(ص) در سفر معراج گاهی بر "براق" سوار بود، گاهی بر مرکب دیگری بنام "زرف"، و گاهی روی بال جبرئیل بود؛ احتمال دارد این اختلاف مرکبها به تناسب گوناگونی مسیر بوده است.

باید بگوییم که واژه براق از ماده برق می‌باشد که علمای حدیث می‌گویند: علت نامگذاری مرکب فضایی شاید این بوده است که، مرکب مزبور بسیار سریع و مانند برق حرکت می‌کرده است. طبق پاره‌ای از روایات، براق سفید رنگ بوده است که جبرئیل همراه میکائیل و اسرافیل براق را نزد پیامبر^(ص) آوردند. از امیرالمؤمنین^(ع) روایت شده است که کنیه براق "ابو هلال" است.^۳

"ابن بابویه" و "احمد بن ابی طالب" به سندهای معتبر از حضرت امام رضا^(ع) و "ابن عباس" روایت کرده‌اند که: حضرت رسول^(ص) فرمود حق تعالی براق را مسخر من گردانید و آن بهتر است از دنیا و آنچه در دنیا است و آن حیوانی است از حیوانات بهشت نه بسیار بلند است و نه بسیار کوتاه و روی آن مانند انسان است و سم آن مانند سم اسبان و دمش مانند دم گاو است و از الاغ بزرگتر و از اسب کوچکتر است و زینتش از یاقوت سرخ است و رکابش از مروارید سفید و هفتاد هزار مهار دارد از طلا و دو بال دارد مزین به مروارید و یاقوت و زبرجد و الوان

2- محمدی اشتهاردی، محمد، سیمای معراج پیامبر^(ص) از دیدگاه‌های گوناگون، چاپ سوم، انتشارات نبوی، تهران، ۱۳۷۸، ص ۲۰.

3- مجلسی، محمدباقر، حیوه القلوب، جلد ۲، چاپ ششم، انتشارات سرور، قم، ۱۳۸۴، ص ۲۷۸.

جواهر و در میان دو دیده‌اش نوشته شده است: "لا اله الا الله وحده لا شریک له، محمد رسول الله" و از جمیع حیوانات خوشرنگ‌تر است و اگر خدا او را رخصت دهد، در یک رفتار دنیا و آخرت را می‌گردد و طی می‌کند.

"ابن بابویه" به روایات دیگر آورده است که حضرت رسول (ص) فرمود که: در روز قیامت من بر براق سوار خواهم شد و روی او مانند روی انسان است و گونه او مانند گونه اسب است و بالش از مروارید بافته است و گوش‌هایش از زبرجد سبز است و دیده‌هایش مانند ستاره زهره می‌درخشد و بدنش را شعاعی است مانند شعاع خورشید تابان و از سینه او به جای عرق مروارید غلطان جاری است و خلقتش درهم پیچیده است و دست‌ها و پاهایش بلند است و نفسی دارد مانند نفس آدمیان که سخن می‌شنود و می‌فهمد.

سپس حضرت بعد از سیر در آسمان‌ها و زمین، همان شب بازگشت و نماز صبح را در مسجدالحرام خواند.^۴

هنگامی که پیامبر (ص) از سفر معراج بازگشت، در مجامع و محافل قریش، پرده از راز خود برداشت. داستان معراج و سیر شگفت‌انگیز او که در فکر قریش امر محال و ممتنعی بود، در تمام مراکز دهان به دهان گشت، و سران قریش را بیش از همه عصبانی نمود.

قریش به عادت دیرینه خود به تکذیب او برخاستند و گفتند: "در مکه کسانی هستند که بیت‌المقدس را دیده‌اند؛ اگر راست می‌گویی، کیفیت ساختمان آنجا را تشریح کن." پیامبر (ص) نه تنها خصوصیات ساختمان بیت‌المقدس را تشریح کرد، بلکه حوادثی را که در میان مکه و بیت‌المقدس رخ داده بود بازگو نمود و گفت: در میان راه به کاروان فلان قبیله برخورد نمودم و شتری از آن‌ها گم شده بود.

قریش گفتند: از کاروان قریش خبرده. گفت: آن‌ها را در تنعیم (ابتدای حرم است) دیدم و

شتر خاکستری رنگی در پیشاپیش آن‌ها حرکت می‌کرد، و کجاوه‌ای روی آن گذارده بودند و اکنون وارد شهر مکه می‌شوند. قریش از این خبرهای قطعی سخت عصبانی شدند گفتند: اکنون صدق و کذب گفتار او برای ما معلوم می‌شود. ولی چیزی نگذشت، طلایع کاروان وارد شهر شد و ابوسفیان و مسافران جزئیات گزارش‌های آن حضرت را تصدیق نمودند.

مشرکان قریش با دیدن آن کاروان و شتر، حیران شدند؛ در عین حال که نشانه‌های صدق پیامبر^(ص) را به روشنی دریافتند، ایمان به پیامبر^(ص) نیاوردند.^۵

از گفتنی‌ها اینکه: امام صادق^(ع) فرمود: پیامبر^(ص) صد و بیست بار به سوی آسمان‌ها به معراج رفت، و در تمام این معراج‌ها خداوند بیش از واجبات، پیامبر^(ص) را به وصایت و ولایت امیرالمؤمنین علی^(ع) سفارش کرد.^۶

۴-۱- تحقق معراج برای بعضی از پیامبران قبل از اسلام

اصل معراج پیامبر اسلام^(ص) تنها برای ایشان نبوده است، بلکه قبل از او نیز بعضی از پیامبران دارای معراج بودند؛ با این تفاوت که نهایت معراج آن‌ها در مسیر محدود بوده، ولی معراج پیامبر اسلام^(ص) بسیار وسیع و مهم بود و از همه آسمان‌ها بالاتر رفت و به جایی قدم نهاد که هرگز بشری نرفته و نخواهد رفت.

معراج حضرت موسی^(ع) تا کوه طور بود (قصص: ۴۲) و معراج حضرت ابراهیم^(ع) تا آسمان دنیا بود. (انعام: ۷۵) معراج حضرت عیسی^(ع) تا آسمان چهارم بود. (نساء: ۱۵۸) معراج حضرت ادريس^(ع) تا بهشت بود. (مریم: ۵۷) ولی معراج حضرت محمد^(ص) تا سدره‌المنتهی بود که آنچنان به قرب خدا نزدیک شد که فاصله او با مقام قرب، به اندازه دو کمان یا کمتر از آن بود.^۷

از دیگر تفاوت‌های معراج پیامبران با معراج پیامبر اسلام^(ص) این بوده است که معراج

۱- طبری، محمد جریر، مجمع البیان، ج ۶، انتشارات دارالمعرفه، ص ۳۹۶.

۲- مجلسی، محمدباقر بحارالانوار، جلد ۱۸، انتشارات کتابچی، ۱۳۸۶، ص ۳۸۷.

۳- مجلسی، محمدباقر بحارالانوار، جلد ۱۸، انتشارات کتابچی، ۱۳۸۶، ص ۳۸۰.